

Världsordning modell 2.0, en skiss

I jakten på en hållbar analys av världens tillstånd blir man lätt förvirrad när man inser hur många komponenter som kräver uppmärksamhet. Kanske är det ett lönlöst försök eftersom utmaningarna är så talrika att det inte finns utrymme för en sammanfattande bild, en doktrin eller teori som kunde anses beskriva den världsordning som befinner sig i omdaning?

Ändå förstår vi att något nytt är på väg och att nya allianser håller på att födas när de gamla spelreglerna utmanas av uppstigande makter. Samtidigt kämpar det existerande världssamfundet med att komma från ord till handling i klimatfrågan och med att ta till sig lärdomarna från den senaste – men inte den sista – globala pandemin. En neutral observatör skulle väl tala om osäkerhet, kaos och splittring.

Vilka är de rörliga komponenterna, de inflytelserika aktörerna och de faktorer som påverkar spelreglerna och definierar maktutövningen i världssamfundet?

Den analysen brukar för det mesta inledas med en lamentation om sakernas tillstånd i USA, den polariserade nationen. Vi upphör aldrig att förvåna oss över hur ett så krisdrabbat och motsägelsefullt land kan utöva ett så starkt inflytande på världens gång. Självfallet har historien betydelse, landet är fortfarande segrarmakten från andra världskriget och det kalla kriget, men även landet som förmått återhämta sig efter många felgrepp och motgångar, såsom de i Vietnam, Irak och Afghanistan. Detta, tillsammans med USA:s ekonomiska och teknologiska dynamik, befäster den fortsatta hegemoni-rollen.

USA fortsätter alltså att vara navet åtminstone i den västliga sfären, av två skäl. Trots att amerikansk demokrati lever farligt, är och förblir den ett ankar-

fäste för styrelseformen globalt. Mellan 2015 och 2019 övergav tio länder demokratin. Skulle även USA snubbla, blir styrelseformen utplåningshotad och de återstående demokratiernas röst svagare i alla internationella fora.

För det andra är de västliga demokratierna starkt beroende av USA som garant för sin säkerhet. Detta beroendeförhållande accentueras av kriget i Ukraina och Kinas geopolitiska ambitioner. Förhoppningen om att Europa ensamt kunde svara för sin trygghet är orealistisk. EU:s temporära enighet och solidaritet verkar lovande, men Tysklands ovillighet att axla en starkare roll visar var gränserna går.

Minst fyra stater ifrågasätter den traditionella världsordning som i stort sett rått sedan 1945. De är Kina, Ryssland, Nordkorea och Iran. Listan kan förlängas med regionala uppstickare som Ungern, Turkiet och Venezuela. Kina är ändå den allvarligaste utmanaren ur asiatisk synpunkt och speciellt för USA och dess skyddslingar i området. USA:s beslutsamhet – över partigränserna – att dämna upp Kinas växande inflytande med både politiska, ekonomiska och militära motåtgärder, är ett centralt element i den framväxande världsbilden.

Utmanar- eller revisioniststaterna kan över en natt förvandlas till allvarliga konflikthärdar. Om Kina beslutar sig för en invasion av Taiwan är risken för en storkonflikt uppenbar. Om en USA-president i samråd med Israel ger klartecken för en bombning av Iran kan det utlösa en regional härdsmalta. Om Nordkorea går för långt med sin kärnvapenutpressning är konsekvenserna ödesdigra för Sydkorea och Japan och kan leda till en kedjereaktion. Alliansmönstren påminner delvis om upptakten till första världskriget.

Kina utmanar den amerikanska hegemonin och gör anspråk på en egen intressesfär vilken kolliderar med den liberal-demokratiska sfären. Landet drar sig inom sitt skal och rustar sig för att motstå västliga sanktioner och bojkotter som kunde bli följden av kommande kinesisk aggression. Samtidigt är Kina intresserat av en stabil världsordning som tryggar dess export- och importvägar – fortsatt handel är nyckeln till miljardstatens välstånd och inre stabilitet. Trots kommunistpartiets absoluta maktposition (med övervakningsteknikens hjälp) måste ledningen vara på sin vakt när demografin förändras, investeringsbubblan brister och tillväxten avmattas.

Ryssland befinner sig i stormens öga som en konsekvens av att dess *de facto* diktator V. Putin anammat den ryska idén om landets imperialistiska kallelse, med krav på revansch för den förnedring som Sovjetunionens sönderfall anses utgöra. Nedåtgående stormakter är minst lika farliga för sin omgivning som uppåtgående sådana. Även om Ryssland synbarligen gräver sin grop djupare för varje dag, vore det ett misstag att räkna ut landet. En kärnvapenmakt med betydande naturresurser kan inte krossas även om den momentant kan besegras.

Ett besekrat eller förödmjukat Ryssland förblir ett fortsatt hot mot stabiliteten i Europa. Historien visar att landet återhämtat sig från många tidigare nederlag. Att permanent inlemma Ryssland i en europeisk säkerhetsstruktur är sannolikt ogörligt eftersom den ryska idén är så djupt förankrad i ryskt tänkande. Den har både geopolitiska, filosofiska och religiösa dimensioner. Det är fåfängt att tro att ett maktskifte i grunden skulle ändra på detta tänkesätt, men eventuellt kunde det ge omvärlden andrum.

Kraven på intressesfärer ser ut få förnyad aktualitet i dessa tider. Alla länder har intressesfärer i sina närområden, uttalade eller outtalade. Några stater hävdar dem aggressivt, andra bevakar dem med fredligare medel. Men det finns inget regelsystem som berättigar till dessa sfärer, de går inte i arv såsom försvagade stormakter inbillar sig. De måste förtjänas så att de kan accepteras som trygghetskapande arrangemang mellan stater med sammanfallande värdegrund. Om de påtvingas och innebär inblandning i grannens angelägenheter (jämför Finland och VSB, Vänskaps-, samarbets och biståndspakten med Sovjetunionen) skapar de inte

grunden för en jämlik och hållbar säkerhetsordning.

I december 2021 krävde V. Putin en unik rysk intressesfär för att trygga Rysslands säkerhet. De länder kravet gällde – Ukraina, de baltiska staterna, Finland, Sverige och Polen – kunde med skäl fråga: vilka säkerhetsgarantier får vi? Det visade sig ändå att hans utspel bottnade i ett försök att skapa *casus belli* då han säkerligen förstod att kravet var totalt oacceptabelt.

Trots dessa realiteter kommer det att finnas politiker och analytiker som förordar etablerandet av just intressesfärer. Så ville Henry Kissinger göra efter Rysslands annektering av Krim 2014 genom att 'finlandisera' Ukraina, i praktiken inlemma landet i den ryska intressesfären. Det kommer att fortsätta att dyka upp europeiska ledare som i Neville Chamberlains anda vill trygga freden genom eftergifter. Likaså finns det en del fredsvänner som vill tro att diktaturer kan tämjas genom tillmötesgående.

Omgruppering

Hur ser då den stora bilden ut? Det är allt mera uppenbart att vi är på väg in i en polariserad värld med två motpoler, ett totalitärt block anført av Kina och ett liberaldemokratiskt anført av USA, med EU som juniorpartner. Om det första blir ett sammanhållet euroasiatiskt block återstår att se; de närmaste åren avgör Rysslands egenvikt. Landets beroende av Kina kan leda till ett slags lydstatsförhållande som råvaruleverantör, men kan också ge upphov till rysk *sinofobi*, rädsla för att Kina gör anspråk på östra Sibirien.

Utanför dessa två block positionerar sig en rad länder som inte ser en fördel i att liera sig med någotdera. Det betyder inte en återgång till det kalla krigets ideologiska modell eller till ett sammanhållet alliansfritt block. Men *wannabe*-diktatorer i Afrika och Asien lockas av den kinesiska regimens kravlösa löften och landets förståelse för enväldets fördelar. USA och EU får ett styvt arbete med att behålla sina positioner på tre kontinenter. Att exportera demokrati blir en allt mera svårsåld lyxprodukt.

Den icke-allierade gruppen består av mellanstora stater samt Indien. Det är en heterogen samling av länder vars intressen i många frågor inte sammanfaller. Många av dem kommer att fiska efter fördelar

från båda blocken, ingå opportunistiska avtal och anlägga nyttoperspektivet på sina relationer med omvärlden – alltså klassisk, traditionell nationalistisk politik. Turkiets satsningar på alla spelbord är ett bra exempel på en sådan politik.

Vi är därmed på väg in i en period då pragmatismen dominerar och idealismen sätts på undantag i mellanstatliga relationer – mera öppet än idag. Demokratierna får lov att se om sina egna hus, satsa på att vitalisera sin egen demokrati och stärka medborgarnas tilltro till den genom en solidarisk fördelningspolitik. Räcker resurserna till i en sviktande global ekonomi bör de allokeras till klimatkompenenserande åtgärder i tredje världen.

Det demokratiska blockets uppgift blir att verka för ordning i världen, hellre än att öppet försöka exportera sina demokratiska modeller. Det kan förefalla cyniskt men är troligen realistiskt i en polariserad värld. Man bör tillägga att detta inte innebär att man därmed måste överge sina humana värderingar, trots att man är tvungen att interagera med omvärlden sådan den är och inte som den borde vara.

Opinionsledare i det liberal-demokratiska lägret verkar inte ha förstått att våra demokrati-kriterier inte kommer att fungera i våra relationer varken med det totalitära blocket eller med den icke-allierade gruppen av stater. Exemplet Qatar visar på detta: om bojkottkraven på en relativt mild odemokratisk regim skulle tillämpas konsekvent, skulle demokratierna få lov att klippa av banden till minst femtio andra stater. En blick på handel, energi, strategi, kulturpåverkan, migration etcetera visar att detta i praktiken är omöjligt, och dessutom oklokt även med tanke på den liberala demokratins egen överlevnad.

De liberala demokratierna måste också stärka sin trovärdighet som problemlösare. Listan på mega-hot är lång, klimatfrågan är nummer ett med allt mera förödande naturkatastrofer. Hit hör även utarmning av den biologiska mångfalden, kärnvapenspridning, biologiska och kemiska vapen, migrationstrycket, nya pandemier och befolkningsökningen. Kinas kommandoregim kan uppfattas som en effektivare problemlösare i jämförelse med de demokratiska staternas valhända och konsensussträvande politik.

Men de globala systemen grundar sig inte enbart på geopolitik. Geoekonomin spelar en minst lika

stor roll och trots de invecklade sanktionsregimerna måste världshandeln fortsätta fungera. Strävanden till autarki (stater självförsörjning) blir tydligare som ett resultat av erfarenheterna från pandemin och från sanktionspolitiken. Rädslan för avbrutna leveranskedjor sprider sig och leder till produktion nära konsumenten. Men att på kort sikt göra sig oberoende av Kina är i praktiken omöjligt, så europeiska ledare får lova att även framledes vällfärda till Beijing, trotsande USA:s krav på lojalitet.

Finländsk nystart

Var befinner sig Finland i detta framväxande mönster? Finland valde smidigt sida när de nya korten fördelades den 24 februari 2022. Man har förundrat sig att det gick så smärtfritt att kasta den militära alliansfriheten överbord. För publikerna i Sverige har jag anfört två orsaker. För det första sitter den historiska erfarenheten djupt i oss: när Ryssland går in ett av sina återkommande expansiva skeden gäller det att skaffa sig allierade. Därför sköt Nato-stödet upp från 24 till 60 procent över en natt – nu 80 procent.

För det andra var vår neutralitet (plus VSB) påtvingad av segrarmakten. För svenskarna var det svårare att avstå från alliansfriheten, den ”som tjänat oss väl” under tvåhundra år. Jag fick i svenska riksdagen höra att många politiker betraktade den ”nästan som en religion”. Men även Sverige fick lov att konstatera att ensam inte är stark när de tektoniska plattorna rör på sig.

Finlands öde är nu för överskådlig framtid förankrat i det demokratiska, västliga blocket. Väst är inte enbart EU och Nato, begreppet omfattar även de internationella institutioner som respekterar och verkar inom ett regel- och avtalsbundet system. Hit hör också det ständigt växande nätverket av gränsöverskridande medborgarorganisationer som är en viktig bundsförvant i försvaret av den gemensamma värdegrunden.

2022 går till Finlands historia såsom tidigare och liknande vändpunkter: 1944, 1948, 1991 och 1994. Några slutsatser eller insikter är värda att konstatera.

Vårt geografiska läge har inte förändrats, vårt ryska problem kvarstår hur än grannens framtid gestaltar sig. Vi får lov att inse att det inte finns en

permanent lösning på våra relationer eftersom Ryssland alltid kommer att anse vi hör till dess intresssfär genom närheten till landets näst största stad. Vi för vår del vill inte godta att detta skulle innebära begränsningar för vår nationella handlingsfrihet – gränsen är och förblir en gräns mellan stater med helt olika syn på relationen mellan medborgare och stat. Gränsen är dessutom en kulturell, språklig och religiös gräns, en gräns som Ryssland självt utstakade 1944.

Vår historiska erfarenhet visar att ett litet land som Finland, med en kärnvapenförsedd stormakt som granne, inte kan stå utan en skyddsmakt när denna stat går in i ett expansivt och aggressivt skede. Sverige, Ryssland och (en kort tid) Tyskland har varit våra skyddsmakter i olika skeden. 1939 stod vi ensamma. 1994 uppgav vi neutraliteten och nu den militära alliansfriheten.

För det tredje kan vi inte förlita oss på att ekono-

miska, kulturella och handelspolitiska förbindelser leder till avspänning, samförstånd och fred. *Wandel durch Handel* fungerar inte när den ena parten hyllar imperialistiska och fascistiska doktriner. Även när sådana förbindelser är möjliga eller nödvändiga, får vi inte uppmuntra den totalitära parten genom naivitet och aningslöshet.

Helt lätt att orientera sig i den (o)ordning som är i vardande blir det säkert inte. Det gäller att balansera mellan kraven på solidaritet mellan demokratierna och behovet av nationella hänsyn och behov. Vi måste bevara så mycket som möjligt av den nordiska synen på global rättvisa, även när motsättningarna skärps mellan blocken och fundamentalismen tilltar. När vår yttre trygghet är säkrad kan vi koncentrera oss på att förstärka samhällets sammanhållning och dess demokratiska kvaliteter.

PÄR STENBÄCK